
Kitüntető jelzők és perzsák feletti diadalmenet: mítosz vagy valóság?¹

A tanulmány a *Chiron: Mitteilungen der Kommission für Alte Geschichte und Epigraphik des Deutschen Archäologischen Instituts* című folyóirat 2019-ben publikált számában jelent meg. A kiadványt olyan témájú írások gazdagítják még, mint pl. Szerápisz és Ízisz kultusza, a hadsereg ellátása, Marcius császár kapcsolata Myra városával vagy a Commodust sújtó *damnatio memoriae* kérdése egy hispaniai városban.

Werner Eck munkája a *Beinamen für stadtrömische Militäreinheiten unter Severus Alexander und dessen angeblicher Triumph über die Perser im Jahr 233* (A Róma városi katonai alakulatok kitüntető jelzői Severus Alexander idején és az ő állítólagos győzelme 233-ban a perzsák felett) címet viseli. A szerző a Kölni Egyetem (Universität zu Köln) professzora. Szakterülete az epigráfia és a prozopográfia. Nevesebb műveiben az Augustus-korral (*The Age of Augustus*. Oxford, 2007.), valamint a Bar Kohba-féle zsidófelkelés történetével foglalkozott,² ugyanakkor számos munkájában vizsgálta a feliratos anyag alapján a római arisztokrácia tagjainak karrierútjait is: a senatorokat Vespasianustól Hadrianusig vagy a germán provinciák helytartóit. Kutatta a Római Birodalom társadalmát, illetve írt a római kori Köln, *Colonia Claudia Ara Agrippinensium* történetéről is.

Eck szerint valamennyi római császár számára kiemelt fontosságú volt, hogy a hadsereg hűségét biztosítsa. Ezt a központilag meghatározott zsoldon túl rendkívüli pénzbeli jutalmakkal, valamint a csá-

1 „A Kulturális és Innovációs Minisztérium ÚNKP-22-2 kódszámú Új Nemzeti Kiválóság Programjának a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Alapból finanszírozott szakmai támogatásával készült.

2 The Bar Kokhba Revolt: The Roman Point of View. JRS 89 (1999) 76–89.

szár és az adott egység közti erős köteléket reprezentáló, az alakulat nevében is megjelenő kitüntető jelzőkkel lehetett elérni. Hogy ez mennyire nem csak szimbolikus jelentőséggel bírt, az is bizonyítja, hogy néhány esetben a névadományozó császár halála után is viselték az adott csapatok a jelzőt: erre szolgáltat példát Domitianus és a felső-germániai alakulatok, valamint Claudius és a 6. és 9. legiók esete, továbbá az *ala I Ulpia contariorum miliaria civium Romanorum*. Eme egység Traianus császárnak nem is a cognomenjét, hanem egyenesen a gentiliciumát kapta meg.

A Severus-dinasztia idején azonban változás állt be e szokásban: ugyan a *Severiana* név Septimius Severus korának feliratairól nem ismert, fia, Caracalla, számos egységnek adományozta az *Antoniniana* jelzőt. A szerző Fitz Jenő munkája alapján (*Honorific Titles of Roman Military Units in the 3rd Century*. Budapest, 1983.) azt vizsgálja, mitől függött az, hogy egy alakulat nevében milyen császári kitüntető jelző szerepel. Szerinte Fitz túlzott tudatosságot vélt felfedezni abban, hogy az egyes forrásokban hogyan nevezik meg az adott egységet, miközben Eck úgy látja, a feliratot állíttató személyek saját belátása szerint egyaránt kerülhetett Severus Alexander uralma idején a *Severiana* és az *Alexandriana* is az alakulat eredeti neve után. Így aztán – Fitz meglátásaival szemben – a császári névadományozás nem valamely hivatalos szerven keresztül, precízen adminisztrált formában történt, sokkal inkább az egységek tisztjein múlt, hogy az adott feliraton melyik névvel tisztelik meg az uralkodót.

Eck továbbá arra is rámutat, hogy Fitz Jenő idejében még kevesebb olyan írásos emlékekkel rendelkezünk, melyek az ő elképzelését megerősíthették vagy megcáfolhatták volna. Az utóbbi években azonban újabb forrásokra bukkant a kutatás, így a rendelkezésére állnak bizonyos Severus Alexander korában keletkezett diplomák. Ezeket a praetoriánusok, a flottakatonák, illetve az *equites singulares* számára adták ki. A segédcapatok hasonló dokumentumai ugyanakkor hiányoznak. Az utolsó efféle diploma Septimius Severus uralkodásának idejéből maradt ránk, ez azonban csupán a városi alakulatokra vonatkozó névadományozási gyakorlat feltárására alkalmas.

A szerző ezután 223-tól 235-ig valamennyi városi és itáliai alakulat neveit prezentálja táblázatos formában. Összesen 49 olyan diploma ismert, amelyen az alakulat nevében császárnév is szerepel. Az évről-évre történő áttekintést e nevek hitelességét igazoló felirat-azonosítók vagy az azokat közlő tanulmányok hivatkozásai egészítik ki. A szerző a névadásban szabályosságot fedezett fel: 223-tól 230-ig 37 dokumentumban csak a *Severiana*, az ezt követő években pedig kizárólag az *Antoniniana* jelenik meg az egység nevében. A névváltozás mögött pedig az az indíték rejtőzik, hogy a 231-es, perzsák ellen indított hadjárat propagandája Nagy Sándor dicső keleti hódításainak megismétlése volt. Az alakulatok neveinek hónapokkal a háború előtti megváltoztatásával a jeles hadvezérre emlékezett és emlékeztetett.

A szerző a hadjárat datálásához Severus Alexander Itálián kívüli tartózkodásának idejét hívja segítségül. Ehhez pedig a diplomák császári titulaturáját veszi alapul: Traianus óta érvényes volt ti. az a hagyomány, hogy a Rómán kívül tartózkodó uralkodók – a *res publica* hagyományai előtt tisztelegve – a provinciális szintéren mint *proconsul* voltak jelen. Severus Alexander esetében ez 222 és 231 között hiányzik a császári névelemek közül, vagyis ez időben biztosan Rómában vagy legalábbis Itáliában tartózkodott. Eck úgy véli, hogy 231 közepe táján hagyhatta el a fővárost, és ezt 232–235-ig évente datálható feliratokkal támasztja alá – noha az utolsó év köemlékének keltezése némiképp bizonytalan. A szerző szerint az, hogy a testőrgárdák hamarabb kapták meg az Alexandriana jelzöt, mint ahogy a császári titulaturában feltűnt volna a *proconsul* tisztségeve, teljesen érthető: a háború szükségessége azelőtt nyilvánvalóvá vált, hogy Alexander elhagyta volna a hadjárat miatt Rómát, így mintegy az *expeditio* előkészületeként előzetesen megadta a kitüntető jelzöt alakulatainak.

Eck szerint azonban nemcsak a hadjárat kronológiája szorul pontosításra, hanem Severus Alexander állítólagos *triumphus*ának ténye is. A szerző úgy gondolja, számos kutató hibásan fogadta el a köztudottan megbízhatatlan *Historia Augusta* erre vonatkozó szöveghelyeit. Állítását pedig az *imperator* *acclamatió*k felíratos bizonyí-

tékaival támasztja alá (AE 1941, 1163 = IK 55, illetve Nr. 51; AE 1991, 1589; 1590, valamint AE 1991, 1589; 1590, végül CIL XVII 4, 142). Eck alapján Severus Alexander sohasem tüntette fel az *imperatorii acclamatió*kat a császári titulátúrájában, annak diplomáin sem jelenik meg ez a névelem. Szerinte ennek ellenére is elképzelhetetlen, hogyha Alexander *triumphus*t tartott volna, az *acclamatio* ne jelent volna meg a nevében, hiszen még az ezt következetesen elutasító császárok, Hadrianus (a Bar-Kohba-felkelés leverése után) vagy Antoninus Pius (142, Britannia) is felvették a császári titulátúrába a második *imperatorii acclamatió*t is (*imp II*). A *triumphus* numizmatikai alátámasztása sem állja meg a helyét, mert Eck rámutat, hogy már 222-től kezdődően vertek olyan érmeket, ahol *triumphus*ra utaló környezetben (Victoria-szobor a kézben, a császár *quadrigán* áll) ábrázolták az uralkodót – így a III. században általánosságban kijelenthető, hogy ez a megjelenítés önmagában nem utal valamilye nagy katonai győzelemre. Ez már Septimius Severus, Caracalla vagy Macrinus idején is megfigyelhető volt: általános propagandaeszközként funkcionált, a császár győzelmi képességeit, hadvezéri nagyságát hirdette. Severus Alexander tehát nem tartott *triumphus*t 233. szeptember 25-én, hanem a germán frontra sietett, ahogy arról Hérodianosz és Aurelius Victor is tudósít. 233–234 fordulóján ennek alapján a provinciákban tartózkodott (feltehetőleg keleten), és ezért nevezik a diplomákon is *proconsul*nak az uralkodót. Továbbá, ha a perzsák felett jelentős győzelmet aratott volna, Eck szerint – az uralkodók korábbi hagyománya alapján – az *imp II, imperatorii acclamatió*ra utaló formulának bele kellett volna kerülnie a császári titulátúrába.

A tanulmány utolsó fejezete újra a kitüntető jelzőket helyezi középpontba, ám ezúttal csak a Róma-városi alakulatokat vizsgálja. 17 feliratot elemez, melyek közül 10 graffiti. 5 olyan felirat van, amit datáltak: ezek 223 és 230 közöttiek, és megerősítik a diplomák névadományozási tendenciáit, vagyis mindegyiken *Severiana* szerepel. A praetoriánusok feladatain is ugyanezt a kitüntető jelzőt találjuk, ám e köemlékeket nem tudjuk pontosan datálni. Ismerünk ugyanakkor egyetlen feliratot, melyen a *c(o)ho[r]te septima bi[gi]l(um)*

Mami(ana) Seberi(ana) Alexandri(ana) formula szerepel, amely Eck szerint egy nagyon személyes megfogalmazás a feliratállító katonától (hiszen egyszerre utal Iulia Mamae-ra, illetve a császár mindkét névelemére), és semmi köze a hivatalos nyelvhasználathoz.

Werner Eck tanulmánya széles eszköztárral, izgalmas módszertannal cáfol meg egy modern történetírói hagyományt, amely a *Historia Augusta* megbízhatatlan szöveghelyein alapult, és diplomákkal, valamint katonai feliratokkal igazolja, hogy valójában semmiféle perzsák feletti *triumphus*ra nem került sor 233-ban.

Werner Eck: Beinamen für stadtrömische Militäreinheiten unter Severus Alexander und dessen angeblicher Triumph über die Perser im Jahr 233. (A Róma városi katonai alakulatok kítettő jelzői Severus Alexander idején és az ő állítólagos győzelme 233-ban a perzsák felett). *Chiron: Mitteilungen der Kommission für alte Geschichte und Epigraphik des Deutschen Archäologischen Instituts*. 49 (2019) 252–269.

Berecz Gábor